

**Vlaams Parlement
Educatieve dienst**

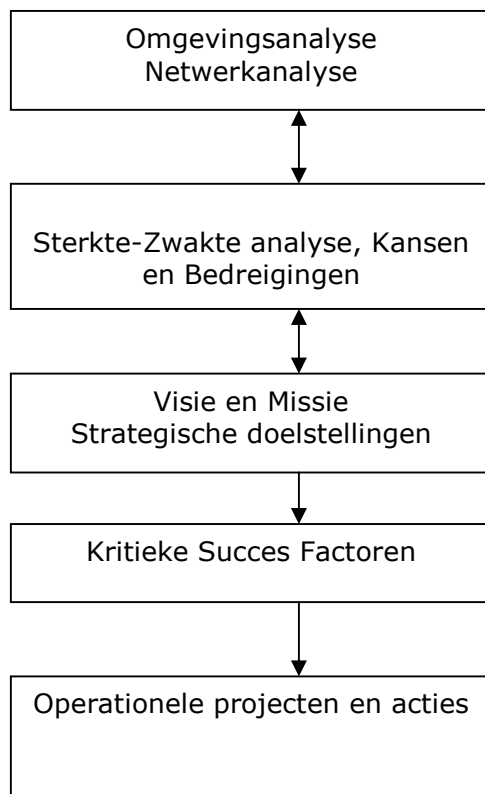
**De Kracht van je Stem
Strategisch plan 2014-2019**

Inhoudstafel

1	Omgevingsanalyse	5
1.1.	Democratisch burgerschap in een diverse samenleving.....	5
1.2.	Democratisch burgerschap kan men leren	6
2	Netwerkanalyse	6
2.1	De centrale rol van het onderwijs	6
2.2	Niet-schoolse vorming in democratisch burgerschap	9
2.3.	Educating Democratic Citizenship (EDC): de internationale context	11
3	Sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen voor burgerschapseducatie door het Vlaams Parlement	12
4	Een educatieve dienst binnen het Vlaams Parlement	15
4.1.	Het Vlaams Parlement: uitdragen en aanmoedigen van burgerzin	15
4.2.	Benchmark 2001 en 2008	15
4.3.	Het educatieve aanbod van het Vlaams Parlement.....	16
5	Missie en visie van de educatieve dienst van het Vlaams Parlement.....	17
5.1.	Onze visie.....	17
5.2.	Onze missie	17
5.3.	Onze doelgroepen.....	18
6	Strategische en operationele doelstellingen	19
	Strategische doelstelling 1. We versterken de vaardigheden van jongeren om te kunnen participeren aan democratische processen in een diverse samenleving, we stimuleren hun belangstelling voor de democratie en hun kennis van de politieke besluitvorming	19
	OD 1. De burgerschapscompetenties van jongeren tussen 10 en 18 jaar nemen toe.....	19
	OD 2. Kinderen en jongeren ontwikkelen participatie- en burgerschapscompetenties op school en via de school	20
	OD 3. Jongeren kunnen zich een mening vormen en daarover in dialoog gaan met elkaar en met volksvertegenwoordigers.....	20
	Strategische doelstelling 2. Leraren en scholen werken in de klas en op school aan democratische vorming en burgerschapscompetenties in een diverse samenleving	21
	OD 1. Leraren beschikken over een goed en toegankelijk educatief aanbod om leerprocessen over democratie en burgerzin te laten plaatsvinden	21
	OD 2. Leraren zijn gevormd en hebben de kennis en deskundigheid om leerprocessen over democratie en burgerzin te laten plaatsvinden.....	22
	OD 3. Studenten in de lerarenopleiding maken tijdens hun opleiding kennis met methodieken en didactiek voor democratisch burgerschap.....	22
	OD 4. Leraren kunnen op een zeer toegankelijke en effectieve manier informatie en ondersteuning krijgen over democratisch burgerschap	22
	Strategische doelstelling 3. We vormen samen met andere organisaties een netwerk voor democratisch burgerschap en participatie	23
	OD 1. We spelen een actieve rol in het opzetten van samenwerking en ondersteunen van aanbieders van burgerschapseducatie uit het middenveld en de overheid	23
7	Kritieke succesfactoren	24
KSF 1.	De relevantie voor het onderwijs en de voortdurende toetsing door het onderwijsveld.....	24
KSF 2.	De beschikbaarheid van expertise	24
KSF 3.	Klantgerichtheid	24
KSF 4.	Een interactieve website	25
KSF 5.	Voldoende en geschikte bezoekersinfrastructuur.....	25
8	Bijlagen	26
	Literatuur	29

Dit strategisch plan zet de krijtlijnen uit voor de werking van de educatieve dienst van het Vlaams Parlement in de periode 2014-2019. Het plan omschrijft de overkoepelende visie en missie van de educatieve dienst en legt voor een termijn van 5 jaar de strategische en operationele doelstellingen vast die centraal zullen staan en die als cruciaal worden beschouwd.

Globale werkwijze

In de *omgevingsanalyse* (hoofdstuk 1) omschrijven we het begrip *democratisch burgerschap* en stellen we met talrijke onderzoekers vast dat democratisch burgerschap enerzijds noodzakelijk is voor het democratisch draagvlak in onze samenleving, anderzijds problematisch is in onze samenleving. Daarnaast plaatsen we de vaststelling dat democratisch burgerschap een leerproces is.

Uit deze omgevingsanalyse volgt dat educatie tot democratisch burgerschap maatschappelijk relevant en noodzakelijk is en onderzoeken we in de *netwerkanalyse* (hoofdstuk 2) op welke terreinen overheden en niet-gouvernementele organisaties actief zijn op het vlak van educatie tot democratisch burgerschap.

In hoofdstuk drie maken we de analyse van de *sterkten en zwakten* en omschrijven we de *kansen en bedreigingen* voor educatie tot democratisch burgerschap.

In het vierde hoofdstuk behandelen we de rol die het *Vlaams Parlement* wenst te vervullen in de educatie tot democratisch burgerschap. Daarop baseren we de *missie en visie van de educatieve dienst*, die we in een vijfde hoofdstuk formuleren.

De *strategische doelstellingen* (hoofdstuk 6) geven aan welke maatschappelijke effecten we op middellange termijn willen bereiken. We geven hier ook meteen de operationele doelstellingen aan. De *kritieke succesfactoren* (hoofdstuk 7) geven de interne en externe werkingsvelden aan waar we optimaal moeten presteren willen we onze doelstellingen halen.

Voor de totstandkoming van dit strategisch plan deden we een beroep op de medewerking van

- de stuurgroep van 'De Kracht van je Stem':

- Ellen Claes, KUL
- Francis Decoster, voorzitter van de stuurgroep
- Philippe Decruynaere, inspecteur basisonderwijs
- Kris Deschouwer, professor politieke wetenschappen, VUB
- Marc Hooghe, professor politieke wetenschappen, KUL
- Michael Meyers, adjunct-directeur Koninklijk Atheneum Mortsel
- Bruno Vanobbergen, kinderrechtencommissaris
- Stefaan Walgrave, professor politieke wetenschappen, UA
- Chris Wyns, expert

Namens de onderwijskoepels:

- Lisbet Colson, stafmedewerker Vlaams Secretariaat van het Katholiek Onderwijs
- Frie Van Camp, pedagogisch adviseur Onderwijssecretariaat van de Steden en Gemeenten
- Evelyne Schoeters (stafmedewerker Go! onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap tot mei 2014) en Dilys Vyncke, pedagogisch adviseur Go! onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap
- Ann Swaegers, pedagogisch medewerker Provinciaal Onderwijs Vlaanderen

Namens het Vlaams Parlement:

- Julie Clément, directeur communicatie, informatie en externe relaties
- Kris Van den Bremt, coördinator educatieve dienst
- Geert Rits, commissiesecretaris

- de medewerkers van de educatieve dienst van het Vlaams Parlement

1 Omgevingsanalyse

1.1. Democratisch burgerschap in een diverse samenleving

De democratie is gebaat bij burgers die een actieve rol spelen in onze diverse samenleving en die volwaardig mee gestalte willen geven aan die samenleving. Burgers die de democratische waarden steunen en op verschillende manieren een maatschappelijk engagement opnemen versterken de democratie. Waar een meerderheid van de burgers in ons land de democratische waarden wel onderschrijven, hebben ze toch weinig vertrouwen in de democratische instellingen en nemen ze een ambivalente houding aan tegenover de politiek.¹

Het wantrouwen in de instellingen wordt vooral in de hand gewerkt door onbehagen, dat zich uit in een negatief toekomstbeeld en in gevoelens van onveiligheid. Het vertaalt zich in een antipolitieke en antidemocratische opstelling.² Wanneer onbehagen en wantrouwen sterker leven bij bepaalde bevolkingsgroepen, dan is er ook sprake van ongelijkheid in burgerschap. Kavadias en Pelleriaux stellen vast dat onbehagen en wantrouwen sterker aanwezig is bij laaggeschoolde mensen dan bij hooggeschoolden. Die kloof tussen laag- en hooggeschoolden vindt men ook bij jongeren terug.^{3 4}

Nochtans zijn houdingen zoals belangstelling voor de politiek, bereidheid tot participatie en een waardepatroon dat het democratische proces, de rechtstaat en de individuele rechten ondersteunt, essentieel voor democratisch burgerschap.

Ook met de politieke kennis van de Vlamingen blijkt het slecht gesteld. En ook hier kunnen we stellen dat kennis van de democratische instellingen en spelregels, van de grondrechten en de verklaring van de rechten van de mens een belangrijk bestanddeel is van democratisch burgerschap^{5 6}.

Reeds in 1995 werd door Cambré, Billiet en Swyngedouw⁷ vastgesteld dat Vlamingen een verregaand gebrek aan kennis hebben over de staatsstructuur waarin zij leven en de plaats van de overheid daarin. Dewachter en Fiers⁸ stellen een 'lamentabele politieke kennis' vast bij een aanzienlijk deel van de kiezers, ook bij jongeren, en een niet optimale politieke kennis bij leerkrachten.

Onze Vlaamse jongeren doen het ook in internationale vergelijkingen niet goed. Het ICCS onderzoek⁹ deed een aantal verontrustende vaststellingen¹⁰. In vergelijking met de

¹ Jaarlijkse vertrouwensbarometer van het onderzoeksbureau GfK

² Elchardus, M., Smits, W., *Anatomie en oorzaken van het wantrouwen*, Brussel, VUBpress, 2002.

³ Kavadias, D., Siongers, J., Stevens, F., *Jongeren en politiek*, In: *Samenleving en politiek*, 6 (1999), 6 pp.19-33.

⁴ Pelleriaux, K., *Demotie en Burgerschap. De culturele constructie van ongelijkheid in de kennismaatschappij*, Brussel: VUBPress, 2001.

⁵ Hooghe, M., Quintelier, E. & Reeskens, T., (2006) *How Political is the Personal? Gender Differences in the Level and the Structure of Political Knowledge*. *Journal of Women, Politics and Policy*, 28(2).

⁶ Claes, E., Hooghe, M., Reeskens, T., (2009) *Truancy as a Contextual and School-related Problem. A Comparative Multilevel analysis of Country and School Characteristics on Civic Knowledge among 14 year olds*. *Educational Studies*, 35(2) pp. 123-142.

⁷ Cambré, B., Billiet, J., Swyngedouw, M., *De kennis van de Vlamingen en hun houding tegenover de Vlaamse overheid en haar advertentiecampaagnes*, Leuven, ISPO, 1995.

⁸ Dewachter, W., Fiers, S., *Een ijselijke leemte: politieke vorming in het secundair onderwijs*, in: *School en Samenleving*, 7, 2004, pp. 41-63.

⁹ ICCS is een internationale studie naar burgerschapseducatie georganiseerd door de International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). ICCS onderzocht de competenties van jongeren om democratisch politiek burgerschap op te nemen in 38 landen of regio's. In Vlaanderen participeerden 2.968 leerlingen uit het tweede leerjaar en 1.965 leerlingen uit het vierde leerjaar secundair onderwijs aan de studie.

jongeren in andere Europese landen interesseren Vlaamse jongeren zich amper voor politiek, discussiëren ze weinig over politiek in hun vrije tijd met familie en vrienden, schatten ze hun eigen capaciteiten om politiek te begrijpen en er actief aan deel te kunnen nemen erg laag in, en verwachten ze in de toekomst weinig betrokken te raken bij actieve vormen van politieke participatie.

1.2. Democratisch burgerschap kan men leren

Democratisch burgerschap is geen aangeboren eigenschap. Mensen verwerven het in een democratisch socialisatieproces van jongs af aan en doorheen hun levensloop.

Democratisch burgerschap is bovendien een leerproces dat mensen inpassen in hun eigen levensloop. Elk individu verbindt zijn persoonlijke ontplooiing aan zijn rol als burger in de samenleving. Hij sluit aan bij netwerken die het best bij zijn persoonlijk engagement passen en zoekt de beste kanalen om effectief te kunnen handelen. In die zin is democratisch burgerschap geen vastomlijnde houding of vaardigheid en kan het in verschillende maatschappelijke domeinen (zowel in het publieke domein als in het privé-leven) gestalte krijgen. Democratisch burgerschap wordt vooral al doende geleerd, positieve ervaringen met participatie zijn er de grootste kracht van.¹¹

De consequentie voor educatie is tweeledig:

- Het is niet enkel van belang kennis, vaardigheden en attitudes aan te leren vanuit een instrumentele visie, maar ook te stimuleren tot kritische reflectie en het opnemen van verantwoordelijkheid.
- Burgerschapseducatie moet rekening houden met de grote verscheidenheid waarmee mensen vorm geven aan burgerschap en dit in hun levensloop inpassen. Educatie stelt geen vastomlijnd beeld van "goed democratisch burgerschap" voorop, maar laat ruimte voor de individuele invulling ervan op diverse niveaus en levensdomeinen.

2 Netwerkanalyse

In deze netwerkanalyse willen we een (niet exhaustief) overzicht geven van actoren die een belangrijke rol spelen in de educatie tot democratisch burgerschap.

2.1 De centrale rol van het onderwijs

Het onderwijs is een belangrijke socialiserende actor. Bovendien bereikt het leerplichtonderwijs ook de meest kwetsbare doelgroepen uit onze diverse samenleving. De school is daarbij niet alleen de plaats waar kennisoverdracht gebeurt, maar ook een oefenterrein voor jongeren om democratisch handelen te ervaren en het vermogen te ontwikkelen om te participeren. De schoolleiding en de leraren spelen hierbij een grote rol. Zij moeten dit immers mogelijk maken, actief stimuleren. De schoolleiding kan dat door de leerlingen de kans te geven te participeren aan het beleid via de leerlingenraad en andere overlegorganen. De leraren kunnen dit door het hanteren van werkvormen die participatie bevorderen en door leerlingen mee te laten beslissen. Participatie is niet leeftijd- of doelgroepgebonden en kan starten in de basisschool.

Alle onderzoeken bevestigen de centrale rol van het onderwijs in het bijbrengen van de noodzakelijke *kennis* over de politieke besluitvorming en instellingen. Maar de school kan meer dan kennis overbrengen. Ellen Claes toont in haar onderzoek¹² aan dat directe burgerschapseducatie op school vooral goed is voor de niveaus van politieke kennis en

¹⁰ De Groof, S., Franck, E., Elchardus, M., Kavadias, D., Onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel & Onderzoeksgroep SeP, Departement Sociologie, Universiteit Antwerpen, *Burgerschap bij 14-jarigen. Vlaanderen in internationaal perspectief. Vlaams eindrapport van de international Civic and Citizenship Education Study "School & Politiek"*,

¹¹ Stroobants, V., Celis, R., Snick, A., Wildemeersch, D., *Actief Burgerschap: een leerproces*, In: Sociale Interventie, 10 (4), 2001, pp.13-22.

¹² Claes, E., *Schools and Citizenship Education. A Comparative Investigation of Socialization Effects of Citizenship Education on Adolescent.*, 2010.

interesse van jongeren. Maar indirecte vormen van burgerschapseducatie werken het best bij politieke attitudes als tolerantie, veralgemeend vertrouwen en politiek vertrouwen. Nieuwe gemengde vormen van burgerschapseducatie blijken jongeren aan te zetten tot een verhoogde participatie-intentie. Voor het onderwijs ligt er een grote uitdaging in het creëren van een verbindend schoolklimaat. Daar waar scholen de diversiteit van onze samenleving weerspiegelen, is die uitdaging eens zo groot.

De eindtermen met betrekking tot democratisch burgerschap

De eindtermen en ontwikkelingsdoelen voor het basis- en secundair onderwijs beschrijven de maatschappelijke opdracht van scholen en dragen bij tot de afstemming van het aanbod binnen en tussen onderwijsniveau's. Eindtermen en ontwikkelingsdoelen worden vastgelegd door het Vlaams Parlement bij wijze van bekrachtiging van een besluit van de Vlaamse Regering, genomen op advies van de Vlaamse Onderwijsraad (Vlor). Ze worden vertaald in leerplannen. Ze zijn dus belangrijk voor leerplanmakers (vnl. de onderwijskoepels) en voor de gebruikers ervan (scholen en lerarenteams).

Voor het basisonderwijs worden er vijf leergebieden en drie leergebiedoverschrijdende thema's omschreven.¹³ Deze zijn 'Leren Leren', 'ICT' en 'Sociale Vaardigheden'. Binnen het leergebied 'Wereldoriëntatie' verwerven kinderen kennis en inzicht in zichzelf, in hun omgeving en in hun relatie tot die omgeving. Zij verwerven er vaardigheden om in interactie te treden met die omgeving en worden gestimuleerd tot een positieve houding ten aanzien van zichzelf en hun omgeving. Het leergebied 'Wereldoriëntatie' omvat onder meer de domeinen Mens en Maatschappij, waarbinnen de ontwikkeling van het kind als persoon en als lid van de samenleving centraal staat.

In het secundair onderwijs vinden we democratisch burgerschap terug in de *vakoverschrijdende* eindtermen. Ze behoren niet tot een specifiek vakgebied maar zijn de verantwoordelijkheid van de school als geheel. Ze kunnen nagestreefd worden door middel van de schoolcultuur, diverse vakken, onderwijsprojecten en andere activiteiten. Elke school heeft de maatschappelijke opdracht de vakoverschrijdende eindtermen bij de leerlingen na te streven (inspanningsverplichting). Voor vakoverschrijdende eindtermen is er geen juridische verplichting om ze in (vakgebonden) leerplannen op te nemen.

De actuele eindtermen werden op 1 september 2010 ingevoerd.¹⁴ Het is een totaalpakket voor de zes jaren secundair onderwijs dat scholen en leerkrachten een grote autonomie biedt en tevens een grote deskundigheid vereist. Wanneer, waar, door wie, in welke vakken of projecten en bij welke gelegenheden inspanningen geleverd worden om deze eindtermen te verwezenlijken, is de verantwoordelijkheid van de school en alle leerkrachten.¹⁵

Het regeerakkoord 2014 - 2019 voorziet de uitvoering van het masterplan hervorming secundair onderwijs en een evaluatie van de eindtermen met het oog op een reductie en duidelijker formulering ervan. " We geven scholen meer vrijheid voor het invullen van hun curriculum. De vakkenlijsten blijven bestaan en het zijn de leerplanmakers die beslissen welke competenties in welke vakken of vakkenclusters behaald moeten worden. Daarbij moet ook duidelijk zijn welke leraar er verantwoordelijk is voor de uitwerking en realisatie ervan. " ¹⁶ Welke richting het uitgaat met de vakoverschrijdende eindtermen in het secundair onderwijs moet nauw opgevolgd worden, in het licht van burgerschapseducatie.

¹³ Decreet Basisonderwijs, artikel 44, Stuk 451 (1996-1997).

¹⁴ Decreet tot bekrachtiging van het Besluit van de Vlaamse Regering van 13 februari 2009 betreffende de eindtermen en ontwikkelingsdoelen in het basis- en secundair onderwijs, Memorie van toelichting, Staatsblad 08/07/2009.

¹⁵ Decreet tot bekrachtiging van het Besluit van de Vlaamse Regering van 13 februari 2009 betreffende de eindtermen en ontwikkelingsdoelen in het basis- en secundair onderwijs, Bijlage bij de memorie van toelichting.

¹⁶ Regeerakkoord 2014-2019, p.96.

In het volwassenenonderwijs worden de doelen met betrekking tot burgerschap en democratisch handelen opgenomen in het studiegebied 'algemene vorming' voor de opleidingen uit het secundair volwassenenonderwijs of als basiscompetenties in de andere studiegebieden. In de basiseducatie gebruikt men eindtermen/basiscompetenties, geformuleerd in opleidingsprofielen in modules van het leergebied "maatschappij-oriëntatie".¹⁷

Leraren en directies over burgerschapsopvoeding

Ondanks het feit dat alle leraren in onze secundaire scholen een inspanning moeten leveren om te werken aan de vakoverschrijdende eindtermen, blijkt dit niet zo evident. Het ICCS-onderzoek levert ook hier interessante gegevens op. Volgens de Vlaamse leraren en directies moet burgerschapsopvoeding vooral gaan over het bevorderen van kritisch en onafhankelijk denken bij jongeren, het ontwikkelen van vaardigheden en competenties om conflicten op te lossen en het respecteren van en zorg dragen voor het milieu. Vlaanderen wijkt daarmee nogal sterk af van de Europese en internationale gepercipieerde doelen, waar de kennis over de rechten en de plichten van burgers als zeer belangrijk aangeduid werd.

Leraren in Vlaanderen blijken het meest vertrouwd te zijn met de thema's milieu en media en het thema 'verschillende culturen en etnische groepen'. Ze zijn veel minder vertrouwd met thema's als stemmen en verkiezingen, De Grondwet en politieke systemen, Europa of rechten en plichten op het werk.

<i>De thema's waarmee de leraren het meest vertrouwd zijn</i>	<i>Vlaanderen</i>	<i>West-Europa</i>
Het milieu	77,0	86,1
Media	77,0	84,7
Verschillende culturen en etnische groepen	71,8	82,2
Gelijke kansen voor mannen en vrouwen	64,0	88,5
Mensenrechten	60,7	87,5
Burgerrechten en -plichten	59,8	87,9
Emigratie en immigratie	56,1	77,1
Stemmen en verkiezingen	54,7	79,1
De wereldgemeenschap en internationale organisaties	53,8	73,7
De Europese Unie	46,6	66,1
Vrijwilligerswerk	45,7	65,5
De Grondwet en politieke systemen	41,2	73,0
Rechten en plichten op het werk	37,9	72,7
De economie en het bedrijfsleven	32,8	53,0
Rechtsinstellingen en rechtbanken	25,7	52,5

De school als oefenterrein voor democratisch handelen

Naast het formele onderwijscurriculum oefenen ook de onbewuste en onbedoelde elementen uit de leeromgeving een invloed uit op de prestaties en de houdingen van de leerlingen. Dit 'verborgen' curriculum is erg belangrijk voor de waardevorming van de leerlingen, zelfs belangrijker dan het formele curriculum. De participatiekansen die leerlingen krijgen, een aantal aspecten van het schoolklimaat en de houdingen van leerkrachten oefenen een betekenisvolle invloed uit op de waardevorming van leerlingen.¹⁸

¹⁷ Decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs

¹⁸ Elchardus, M., Kavadias, D., Siongers, J., *Kunnen scholen opvoeden? Over de invloed van de scholen op de waarden van de jongeren*, in: Tijdschrift voor onderwijsrecht en onderwijsbeleid, 98-99, 5-6, p.305-316.

In dit licht zijn de onderwijsdecreten met betrekking tot een participatieve schoolstructuur, waarin het belang van democratisch handelen op school wordt benadrukt, dan ook belangrijk.

Jongeren mogen op school hun inspraak- en participatiekansen opeisen als hun recht. Het decreet stelt: "participatie is in essentie samen school maken, samen de democratie in het onderwijs vorm geven en op die manier bijdragen tot een democratische samenleving. (...) Leerlingen leren door participatie aan het schoolbeleid hoe ze hun persoonlijke belangen, wensen en zorgen kunnen bundelen tot collectieve standpunten en hoe ze kritisch en opbouwend aan de samenleving kunnen deelnemen. Op die wijze dragen scholen er wezenlijk toe bij jongeren te vormen tot kritische en democratische burgers."¹⁹

In de evaluatie van de eerste generatie vakoverschrijdende eindtermen in het secundair onderwijs werden bovendien een aantal belangrijke vaststellingen gedaan.²⁰ Het engagement van de scholen voor de vakoverschrijdende eindtermen heeft effectief tot gevolg dat de leerlingen meer aandacht voor deze thema's onderkennen. Dit effect is groter bij leerlingen uit een sociaal kwetsbaar milieu. De inspanningen die een school levert hebben dus wel degelijk effect. Het werken rond thema's als politiek en mensenrechten beïnvloedt de politieke kennis van de leerlingen op een positieve manier. Die invloed is wel pas significant bij leerlingen uit de derde graad. Ook werd vastgesteld dat het kennisniveau van jongeren op vlak van mensenrechten en politiek hun houdingen meer verdraagzaam en democratisch maakt.

Tot slot moeten er nog enkele kanttekeningen gemaakt worden bij de belangrijke rol die aan het onderwijs wordt toegekend inzake de opvoeding tot burgerzin en het democratisch handelen. Jongeren leren niet enkel op school. De waarde- en oordeelsvorming en de attitudevorming van jongeren vindt voor een groot deel plaats in de buitenschoolse omgeving. De familie, de directe omgeving, de 'peer'-groep, rolmodellen in de samenleving en de media oefenen een belangrijke, zometer de belangrijkste invloed uit op de socialisatie van kinderen en jongeren. De verwachtingen en de mogelijkheden van opvoeden tot burgerzin op school moeten dan ook realistisch zijn en de inspanningen moeten ook in andere levenssferen geleverd worden.

Een tweede kanttekening betreft de nood aan objectiviteit en neutraliteit en het respect voor de democratie en de mensenrechten, die geboden is bij het opvoeden tot democratie en burgerzin. Het lesgeven en de burgerschapseducatie zal immers ook inhouden dat controversiële thema's in de samenleving behandeld en besproken worden. Scholen zijn geen eilanden waar maatschappelijke discussies niet zouden doordringen. Van leraren en educatieve medewerkers mag dan ook verwacht worden dat ze op een objectieve manier en met respect voor democratie, minderheden en mensenrechten omgaan met de behandelde thema's en dat zij alle overtuigingen op een gelijke wijze aan bod laten komen, dit uiteraard zonder afbreuk te doen aan de pedagogische visie en het pedagogisch project van de scholen. Dit vereist van leraren, schooldirecties en begeleiders een grote deskundigheid. Scholen zijn dan ook vragende partij voor ondersteuning hierin.²¹

2.2 Niet-schoolse vorming in democratisch burgerschap

Het sociaal-cultureel werk

Het stimuleren van burgerparticipatie, de maatschappelijke activering en de verfijning van de democratie behoort tot de historische roots en opdrachten van het sociaal-cultureel werk

¹⁹ Ontwerp van decreet betreffende participatie op school en de Vlaams Onderwijsraad, Vlaams Parlement, Stuk 1955 (2003-2004), Memorie van Toelichting.

²⁰ Elchardus, M., Op de Beeck, S., Duquet, F., Roggemans, L., *Vakoverschrijdende eindtermen in het secundair onderwijs: een onderzoek naar de maatschappelijke en onderwijskundige relevantie van vakoverschrijdende eindtermen en de haalbaarheid ervan*, Onderwijskundig beleids- en praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek (OBPWO) 06.01, TOR2009/1

²¹ Kavadias, D., Dehertogh, B., *Scholen en Burgerschapseducatie. De totstandkoming van de vraag tot ondersteuning binnen scholen*, published by Koning Boudewijnstichting

in Vlaanderen. Een groot aantal organisaties bieden vormingsactiviteiten aan die bijdragen tot actief burgerschap en die de integratierol, de kritische rol en de laboratoriumrol van het sociaal-cultureel volwassenenwerk vorm geven. Het aanbod van cursussen, lezingen, trainingen, uitstappen, sensibilisering, debatten enzovoort is ruim en de doelgroepen zeer divers. De sector wordt ondersteund door SoCiuS ²², het Steunpunt voor Sociaal-Cultureel Volwassenenwerk vzw., op vlak van praktijkondersteuning, praktijkontwikkeling en informatie en promotie. De honderden organisaties die de sector rijk is, bieden een brede waaier van activiteiten aan die zowel (re)creatief, educatief als maatschappelijk georiënteerd kunnen zijn. Precies de integratie van vorming, animatie, cultuur, gemeenschapsvorming en sociale actie is specifiek voor de sector. Voor een overzicht van de sector, de werksoorten en de sociaal-culturele methodiek verwijzen we naar de website van Socius.

Het jeugdwerk

Talrijke jeugdorganisaties nemen participatie en democratisch burgerschap op in hun missie en vertalen dit in hun aanbod. Het jeugdwerk omvat zeer uiteenlopende werkvormen, is al dan niet gericht naar specifieke doelgroepen en werkzaam op verschillende niveaus en in verschillende territoriale omschrijvingen. Het bekendst zijn de jeugdbewegingen in Vlaanderen, maar daarnaast zijn er de jongerenbewegingen verbonden met de traditionele moederorganisaties (politieke partijen, mutualiteiten, vakorganisaties), verenigingen voor vakantiespeelpleinwerk, jeugthuizen en jongerenclubs, jeugd(muziek)ateliers, en gespecialiseerde jeugdorganisaties.

De belangen van jeugd en de jeugdsector worden behartigd door De Ambrassade, de fusieorganisatie tussen de Vlaamse Jeugdraad vzw, het Steunpunt Jeugd vzw en het Vlaams Informatiepunt Jeugd vzw. De Ambrassade zet de jeugd, het jeugdwerk, de jeugdinformatie en het jeugdbeleid op de kaart en wil de positie van kinderen en jongeren in de samenleving versterken. ²³

De samenlevingsopbouw

In de samenlevingsopbouw staat de verbetering van de kwaliteit van de woon-, werk- en leefomgeving voorop. Het opbouwwerk geeft stem aan de (vaak kansarme) buurtbewoners en mobiliseert hun capaciteiten om problemen op te lossen. Het versterkt de mondigheid en de verantwoordelijkheid van de burgers en bouwt dus mee aan de lokale democratie. De sector Samenlevingsopbouw bestaat uit acht regionale en één landelijk instituut, erkend en gesubsidieerd door de Vlaamse overheid²⁴. De regionale instituten ondersteunen de opbouwwerkers die lokaal projecten uitvoeren. Ze stellen hun expertise ter beschikking van lokale besturen door bijvoorbeeld de participatie van bewonersgroepen te organiseren. Samenlevingsopbouw heeft ook een sectorproject 'Ieders stem telt', dat stem geeft aan maatschappelijk kwetsbare groepen in tijden van verkiezingen. ²⁵

Het 'kinderrechtenveld'

Het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind heeft heel wat organisaties op het (midden)veld gegenereerd, die werk maken van bekendmaking, sensibilisering en toepassingsmogelijkheden van de principes van dit Verdrag. In ruime zin ondersteunen zij ook de notie 'kinderrechteneducatie', wat als onderdeel van mensenrechteneducatie moet gezien worden. Een groeiend aantal NGO's en publieke actoren vinden elkaar systematisch rond het ruime thema 'kinderrechten'. Het kinderrechtendiscours is daarbij geen louter juridisch discours, maar geeft ook aanzetten tot het versterken van de nog zwakke positie van minderjarigen in onze samenleving. Binnen het Vlaams Parlement is het

²² <http://www.socius.be>

²³ www.deambrassade.be

²⁴ decreet Maatschappelijk opbouwwerk, 26 juni 1991

²⁵ www.samenlevingsopbouw.be

Kinderrechtencommissariaat²⁶ opgericht (decreet van 15 juli 1997) en in Vlaanderen hebben de ngo's die werken rond kinderrechten zich verzameld in de Kinderrechtencoalitie²⁷.

2.3. Educating Democratic Citizenship (EDC): de internationale context

Op Europees en internationaal vlak is er een dynamiek gaande waarbij netwerken van onderzoekers en organisaties werken rond democratisch burgerschap.

De Raad van Europa

De Raad van Europa stelt zich sinds haar oprichting tot doel de mensenrechten, de parlementaire democratie en de rechtsstaat te verdedigen. In de jaren 1990 besliste de Raad van Europa het project Education for Democratic Citizenship (EDC) tot één van de pijlers van haar beleid te maken. Het EDC-project had tot doel de belangstelling voor burgerschapseducatie te verhogen, te onderzoeken welke competenties mensen nodig hebben om participerende burgers te worden, hoe ze die vaardigheden kunnen verwerven en doorgeven aan anderen en ten slotte de implementatie van EDC in het onderwijs te bevorderen. In 2010 werd het 'Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education' aangenomen.²⁸

Het EDC/HRE-programma omvat multilaterale en bilaterale activiteiten. Een groot aantal partners participeren en werken samen in het EDC/HRE-netwerk: lidstaten (bv. door de aanstelling van coördinatoren), NGO's, universiteiten, bedrijven, andere interlandelijke organisaties (Europese Unie, UNESCO), privé-verenigingen.

De Europese Unie, 'Europe for citizens'

De Europese Unie benadert burgerschap vanuit een Europees perspectief. Via de open-coördinatiemethode wordt in werkgroepen gewerkt aan de afbakening van competenties die vereist zijn voor een actief burgerschap. Er werden indicatoren en ijkpunten ontwikkeld waarmee de vooruitgang kan worden gemeten en gestuurd. Het programma 'Europe for Citizens 2007-2013'²⁹ ondersteunt een breed scala aan activiteiten en organisaties die een actief Europees burgerschap beogen en de betrokkenheid van burgers en maatschappelijke organisaties bij het proces van de Europese integratie stimuleren.

De Verenigde Naties

Ook de Verenigde Naties stellen educatie, training en vorming centraal in het versterken van het respect voor de mensenrechten en fundamentele vrijheden. In de resolutie 49/184 van 23 december 1994 riep de algemene vergadering het decennium 1995-2004 uit tot het 'United Nations Decade for Human Rights Education'. In 2005 werd het opgevolgd door het 'World Programme for Human Rights Education'. Het programma bouwt verder op de resultaten van het decennium en wil de basisprincipes en methodieken van HR-educatie promoten en de samenwerking en partnerschappen verstevigen van het internationale niveau tot bij het veldwerk. Het voorziet tevens in een concreet actiekader. Het World Programme is niet meer beperkt tot een strikt tijds kader maar is opgebouwd als een permanente reeks van opeenvolgende fasen. De eerste fase 2005-2009 focuste op het basis- en secundair onderwijssysteem. De tweede fase 2010-2014³⁰ richtte zich op het hoger onderwijs en op opleidingsprogramma's voor professionelen (leerkrachten en opvoeders, ambtenaren, ordehandhavers en militair personeel).

²⁶ www.kinderrechten.be

²⁷ www.kinderrechtencoalitie.be

²⁸ adoption of the Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education by the Organisation's 47 member states in the framework of Recommendation CM/Rec(2010)7.

²⁹ DECISION No 1904/2006/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 12 December 2006 establishing for the period 2007 to 2013 the programme 'Europe for Citizens' to promote active European citizenship

³⁰ Resolutie 12/4 (1 oktober 2009), World Programme (document A / HRC / 15/28)

3 Sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen voor burgerschapseducatie door het Vlaams Parlement

Sterktes:

- De missie van het Vlaams Parlement m.b.t. het uitdragen van burgerzin en de forumfunctie;
- Het Vlaams Parlement wil zijn verantwoordelijkheid opnemen in het versterken van het democratisch draagvlak van de samenleving door educatie;
- De zeer grote interesse van scholen en vormingsinstellingen voor bezoeken aan het Vlaams Parlement;
- Het Vlaams Parlement als krachtige leeromgeving: kinderen, jongeren en volwassenen kunnen de democratie beleven in het Vlaams Parlement;
- De naambekendheid van De Kracht van je Stem;
- De hoge tevredenheid van het onderwijsveld over de educatieve activiteiten die het Vlaams Parlement aanbiedt;
- De hoge waardering van het onderwijsveld en externe organisaties voor het inhoudelijke en didactische aanbod van De Kracht van je Stem;
- Burgers kunnen in het Vlaams Parlement hun volksvertegenwoordigers aan het werk zien en hen aanspreken, rechtstreekse contacten met volksvertegenwoordigers kunnen een positieve rol spelen in de beeldvorming van burgers over parlementsliden;
- De opgebouwde expertise en ervaring mbt burgerschapseducatie van de medewerkers van de educatieve dienst;
- De inhoudelijke expertise en ondersteuning van het onderwijsveld, zoals vertegenwoordigd in de stuurgroep van De Kracht van je Stem;
- De positieve effecten van de dagprogramma's, zoals de afgelopen jaren herhaaldelijk gemeten na een educatief dagprogramma in het Vlaams Parlement;
- De brede invulling van een kritisch en democratisch burgerschap vertrekkende vanuit de universele mensenrechten.

Zwaktes:

- De mogelijkheden mbt infrastructuur en draagkracht voor de ontvangst van scholen in het Vlaams Parlement zijn beperkt;
- De mogelijkheden om beroep te doen op de fracties en Vlaamse volksvertegenwoordigers voor deelname aan activiteiten zijn beperkt;
- De moeilijkheid om leraren in alle vakgebieden te bereiken om vakoverschrijdend te werken aan burgerschapseducatie;
- De politieke wereld verandert zeer snel, waardoor up-to-date houden van ons lesmateriaal heel wat inspanningen vraagt;
- Co-creatie van een educatief aanbod moet verder ontwikkeld worden;
- De resultaten van burgerschapseducatie aan de hand van de lespakketten en het aanbod voor leraren en leerlingen op school, zijn moeilijk meetbaar. Heel veel andere factoren zoals de thuissituatie van de leerlingen, de wijze waarop de leraren omgaan met de lespakketten en de visie van de school op het belang van dit onderwerp, beïnvloeden immers de ontwikkeling van burgerschapsvorming. Bijkomende vaststelling is dat een afbakening van het gebruik in de tijd en het meten van het effect ervan praktisch onhaalbaar is. De lespakketten zijn immers flexibel bruikbaar, over een volledig schooljaar of zelfs over meerdere jaren.

Kansen:

- De vakoverschrijdende eindtermen opvoeden tot democratisch burgerschap in het onderwijs en de expliciete verantwoordelijkheid van alle leraren voor opvoeden tot democratisch burgerschap, zoals omschreven in die vakoverschrijdende eindtermen. Zo kan er bijvoorbeeld ingespeeld worden op het gegeven dat in sommige vakken zoals talen, de leerinhouden vrij zijn. Een gelegenheid voor de leraar om teksten en opdrachten te selecteren m.b.t. democratisch burgerschap of leerlingen te laten kiezen uit meerdere teksten;
- Ontwikkelingen naar een democratische school en een participatiecultuur op school zoals oa. opgenomen in het participatiedecreet;
- Goede praktijken en positieve ervaringen van leraren en scholen;
- De stimulerende rol van leraren;
- De naambekendheid van De Kracht van je Stem;
- De verhoogde belangstelling bij leraren voor burgerschapseducatie, wanneer er verkiezingen op komst zijn;
- De positieve rol die de nieuwe media kunnen spelen;
- De mogelijkheden voor doelgroepencommunicatie, interactie en netwerkvorming;
- De mogelijkheden van inspraak en participatie van burgers in de democratische besluitvorming in Vlaanderen op gemeentelijk en Vlaams niveau;
- Het Vlaams Parlement en de Vlaamse bevoegdheden staan relatief dicht bij de burger;
- De maatschappelijke consensus over de nood aan het versterken van het democratisch draagvlak van onze samenleving;
- Democratisch burgerschap is een Europees en internationaal thema;
- Supra-nationale structuren en mechanismen benadrukken de noodzaak van democratisch burgerschap;
- Het wetenschappelijk onderzoek in diverse wetenschappelijke disciplines (sociale pedagogie, agogiek, politieke wetenschappen) biedt de nodige theoretische onderbouw voor burgerschapseducatie;
- Diversiteit is een uitdaging voor democratisch burgerschap. De socio-economische en etnisch-culturele diversiteit vraagt een even diverse aanpak van burgerschapseducatie.

Bedreigingen:

- De ongelijkheid in de samenleving vertaalt zich ook in ongelijke bereidheid, vermogen en betrokkenheid van burgers om te participeren. Het is zeer moeilijk om die burgers te bereiken die zich afkeren van participatie;
- De complexiteit van de democratische besluitvorming kan leiden tot ondoorzichtigheid;
- De complexe Belgische staatsstructuur en instellingen;
- De hoge graad van techniciteit op vele terreinen van de samenleving;
- De steeds groter wordende entiteiten, supra-nationale structuren en mechanismen, die een invloed uitoefenen op onze samenleving;
- De onmacht van de politiek in belangrijke maatschappelijke domeinen;
- De bepalende rol van de massamedia in de perceptie van politiek.³¹ Cynische inhoudelijke boodschappen in de media en de tendens om complexe vragen te herleiden tot zwartwit-tegenstellingen, de focus op het conflict en de sensatie, versterken gevoelens van onbehagen en wantrouwen;
- Het politieke taalgebruik en jargon is voor de meeste Vlamingen zeer moeilijk³² ;
- Een aanzienlijk deel van de bevolking wordt nauwelijks bereikt met politieke communicatie en neemt hoegenaamd niet deel aan enige maatschappelijke besluitvorming;

³¹ Elchardus, M., Smits, W., *Anatomie en oorzaken van het wantrouwen*, Brussel, VUBpress, 2002, p.65.

³² Dewachter, W., Wauters, B., Dejaeghere, Y., *De nauwelijks bereikte burger, of een "Benchmarking van de overheidscommunicatie"*, 2002, afdeling politologie, KULeuven, 88 blz.

- De moeilijkheden die de samenleving ondervindt bij de integratie van nieuwkomers en het omgaan met diversiteit;
- Participatie en inspraak kan ook als voorwendsel worden opgevoerd, zonder feitelijke gevolgeving in beleid en besluitvorming. Het volstaat niet dat jongeren of burgers hun mening mogen zeggen, er moet ook rekening mee worden gehouden. De dialoog is belangrijk en het engagement van beleidsmakers om ook iets te doen met wat ze horen;
- Politieke communicatie kan bewust ondoorzichtig zijn: het gebruik van een moeilijk politiek jargon kan te maken hebben met de complexiteit van bepaalde maatschappelijke problemen, maar kan ook bewust gehanteerd worden om ondoorzichtigheid te creëren;
- Leerkrachten of vormingswerkers zijn ook burgers en als dusdanig evenzeer gevoelig voor heersend onbehagen of wantrouwen. Leerkrachten en vormingswerkers kunnen een zeer positieve rol, maar ook een negatieve rol spelen in het opvoeden tot democratisch handelen.
- Het aanwenden van educatie voor propaganda of indoctrinatie.

4 Een educatieve dienst binnen het Vlaams Parlement

4.1. Het Vlaams Parlement: uitdragen en aanmoedigen van burgerzin

Het Vlaams Parlement heeft zich, van bij zijn ontstaan als rechtstreeks verkozen volksvertegenwoordiging van de Vlaamse Gemeenschap, als een 'glazen huis' geprofileerd. Dat betekent dat naast de kerntaken van decreetgeving en parlementaire controle, een beleid gevoerd wordt van transparantie en actief in dialoog treden met de samenleving. *Door het uitdragen en aanmoedigen van burgerzin wil het Vlaams Parlement het democratisch draagvlak van de samenleving versterken en Vlaanderen profileren als een moderne, vooruitstrevende, verdraagzame en solidaire Europese regio.*³³

4.2. Benchmark 2001 en 2008

In 2001 werd door het Vlaams Parlement een vergelijkend ijkpuntonderzoek bij buitenlandse assemblees uitgevoerd, over specifieke technieken van de parlementaire werking. Uit het onderzoek bleek dat alle bezochte parlementen veel aandacht besteden aan hun relatie met burgers en belangengroepen en over goed uitgeruste bezoekerscentra en educatieve diensten beschikken. Het eerste Benchmarkproject resulteerde in een rapport³⁴ en de publicatie "Het Vlaams Parlement in de 21e eeuw". Het document formuleerde voorstellen voor een verdere modernisering van het Vlaams Parlement, waaronder het oprichten van een parlementaire educatieve dienst als een belangrijk middel voor het versterken van het democratisch draagvlak in de samenleving. Het parlement ziet het als zijn uitdrukkelijke verantwoordelijkheid om een inspanning te leveren om de kennis van de democratische principes en instellingen te ontwikkelen. Het belang van het onderwijs en de intermediaire rol van leraren kan hierbij niet overschat worden.

In 2008 werd een vervolgproject 'Benchmark 2008' afgerond met een colloquium waarin de belangrijkste thema's voor de verdere modernisering werden geschetst. "Een modern parlement moet voortdurend zijn maatschappelijke relevantie voor de burgers, die het verkozen hebben, blijven bewijzen. De vertegenwoordigende democratie staat of valt bij de legitimiteit die het parlement als instelling, en de politiek in zijn geheel in de samenleving heeft. In de eerste plaats houdt dat volgens ons in dat het parlement zelf een belangrijke rol speelt in burgerschapsvorming. Dat is voor een groot deel een opdracht voor het onderwijs, waar men de jongeren duidelijk moet maken hoe onze democratische instellingen functioneren. Maar het gaat daarbij zeker niet louter om kennis over de instellingen. Veel meer nog is democratie een attitude van respect, openheid, dialoog en samenwerking.

De educatieve werking van het Vlaams Parlement en van nog heel wat andere parlementaire instellingen is dan ook gericht op het aankweken van die democratische attitude. Het parlement kan dan gelden als voorbeeld van hoe democratie in de praktijk werkt. Maar burgerschapsvorming kan zich niet alleen tot de jongeren richten. Het is belangrijk dat ook volwassenen bij de democratische instellingen betrokken blijven. Dat kan bijvoorbeeld gebeuren door technieken te ontwikkelen om met mensen in debat te gaan, om mensen bij de debatten te betrekken. Dat betekent niet noodzakelijk dat er vormen van directe democratie worden geïntroduceerd in het parlementaire proces zelf. Uit ons onderzoek blijkt dat men er bijna overal van uitgaat dat de representativiteit van de direct gekozen volksvertegenwoordiging niet kan worden overtroffen. Maar dat neemt niet weg dat het parlement in staat moet zijn signalen uit de samenleving op te vangen en te verwerken."³⁵

³³ Missieverklaring van het Vlaams Parlement

³⁴ Benchmark 2001, Ontwikkelingen in Europese regionale en nationale parlementen.

³⁵ Toespraak van de heer Carl Decaluwe, ondervoorzitter van het Vlaams Parlement en voorzitter van de politieke projectgroep Benchmarking, Verslagboek van het colloquium van 8 mei 2008.

4.3. Het educatieve aanbod van het Vlaams Parlement

De Kracht van je Stem werd tussen 1995 en 2000 als VLOR-project ontwikkeld door en voor leraren.

In 2003 werd het project geadopteerd door het Vlaams Parlement. Bij de start stelde parlementsvoorzitter De Batselier dat het Vlaams Parlement, als sluitsteen van de democratische instellingen in Vlaanderen, van oordeel is dat het zijn verantwoordelijkheid moet nemen in het overbrengen van de waarden van onze democratie en de democratische instellingen. "Met De Kracht van je Stem wil het Vlaams Parlement het democratisch functioneren en handelen van burgers in de maatschappij versterken en meer inzicht verschaffen in de wijze waarop de instellingen functioneren." ³⁶

Het belang van democratische vorming door De Kracht van je Stem werd ook in de daaropvolgende jaren onderstreept door de voorzitter mevrouw Marleen Vanderpoorten. Zij beklemtoonde het belang van de vorming, niet alleen in het onderwijs maar ook in de volwassenenvorming.³⁷ Parlementsvoorzitter Jan Peumans bevestigde in zijn 11-juli toespraak van 2013 dat we onder het motto: „Het Vlaams Parlement is een glazen huis” het parlement open stellen voor bezoekers en dat we het democratisch draagvlak van de samenleving versterken met het educatieve aanbod van De Kracht van je Stem voor het onderwijs en het vormingswerk.³⁸

De educatieve dienstverlening werd in de voorbije 10 jaren uitgebreid. Naast lespakketten en een website, werden programma's voor scholen in het Vlaams Parlement ontwikkeld, werd vorming en nascholing aan leraren en studenten in de lerarenopleiding gegeven, werden projecten ontwikkeld samen met externe partners en werd in verkiezingsperiodes actief ingezet op het bereiken van de jongeren die voor het eerst gaan stemmen.

Het Vlaams Parlement kiest er ook nu weer voor om de komende legislatuur in te zetten op burgerschapseducatie. In de hierna volgende hoofdstukken wordt verder uitgewerkt hoe de educatieve dienst deze opdracht zal invullen de komende 5 jaren.

³⁶ Toespraak van de heer Norbert De Batselier, voorzitter van het Vlaams Parlement, op 12 maart 2003 ter gelegenheid van de plechtige installatie van de stuurgroep van De Kracht van je Stem in het Vlaams Parlement.

³⁷ Toespraak van mevrouw Marleen Vanderpoorten, voorzitter van het Vlaams Parlement op 25 september 2006, ter gelegenheid van de opening van het Vlaams Parlement.

³⁸ Toespraak van de heer Jan Peumans, voorzitter van het Vlaams Parlement, op 11 juli 2013.

5 Missie en visie van de educatieve dienst van het Vlaams Parlement

5.1. Onze visie

Wij stimuleren het democratisch burgerschap in de samenleving, door educatie.

Democratisch burgerschap houdt in dat burgers op een actieve wijze mee gestalte geven aan de samenleving en aan hun plaats binnen deze samenleving. Democratisch burgerschap veronderstelt kritische reflectie, actie en participatie. Democratisch burgerschap is een leerproces.

5.2. Onze missie

Opvoeden tot democratisch burgerschap bevat in essentie drie taken:

1. het overbrengen van kennis en inzichten over de democratie en de rechtsstaat
2. het aanleren en inoefenen van vaardigheden om te kunnen participeren aan democratische processen (burgerschapscompetenties)
3. het vormen van een open, respectvolle en kritische houding en het bevorderen van de bereidheid tot participeren

1. Welke kennis en inzichten zijn fundamenteel?

- Kennis van en inzicht in de samenleving als een geheel van socio-economische, culturele en politiek-juridische contexten.
- Inzicht in de politiek als het georganiseerde meningsverschil en het zoeken naar draagvlak en consensus.
- Kennis van en inzicht in de fundamentele van de rechtsstaat en de democratie.
- Kennis van en inzicht in de burgerlijke rechten en vrijheden.
- Inzicht in de besluitvorming die ingrijpt in de samenleving op alle niveaus van de gemeenschap.
- Kennis van en inzicht in de elementaire regels, procedures en instellingen van ons democratische bestel.
- Kennis en inzicht in mechanismen van uitsluiting en discriminatie en manieren om ze te voorkomen.

Kennis van de instellingen volstaat niet, burgers moeten zichzelf ook kunnen ontdekken als (actieve) deelnemer aan de samenleving.

2. Welke vaardigheden zijn fundamenteel?

- Creatieve vaardigheden: oplossingen kunnen ontwikkelen en uitvoeren.
- Zelfredzaamheid: zijn weg vinden in de maatschappelijke dienstverlening, gebruik kunnen maken van inspraakkanalen.
- Mediawijdsheid: via klassieke en nieuwe media actief kunnen participeren aan de publieke ruimte, berichtgeving in de media kritisch kunnen interpreteren.
- Kritisch denken: een maatschappelijke discussie kunnen voeren, een genuanceerde mening kunnen vormen.
- Communicatief vermogen: zijn mening op een respectvolle manier kunnen uitdrukken.
- Samenwerking: kunnen samenwerken om gemeenschappelijke doelen te realiseren, kunnen zoeken naar een compromis.

3. Welke attitudevorming wordt nagestreefd?

- Een democratische basishouding.
- Verantwoordelijkheid opnemen voor zichzelf en anderen.
- Bereidheid tot participeren.
- Bereidheid tot luisteren en tot overleg.

- Spontaan engagement.
- Respecteren van andere meningen en van verschillen.
- Doorprikken van vooroordelen en stereotypering.
- Toetsen van de eigen mening aan andere standpunten.
- Bereid zijn om deel uit te maken van de bredere samenleving.

5.3. Onze doelgroepen

Wij ontwikkelen een educatief aanbod voor:

- Kinderen en jongeren en hebben daarbij bijzondere aandacht voor maatschappelijk kwetsbare jongeren in de diverse samenleving.
De belangrijkste intermediair om deze kinderen en jongeren te bereiken is het onderwijsveld: de onderwijskoepels, de scholen, de schooldirecties, de leerkrachten. De rol van het onderwijs als socialiserende actor is essentieel; bovendien is het veel moeilijker om de meest kwetsbare doelgroepen te bereiken na de leerplicht. De ondersteuning van deze onderwijsactoren in hun opvoedkundige taak tot burgerzin is de primaire opdracht van de educatieve dienst.
Een tweede intermediair om de jongeren te bereiken is het jeugdwerk en de socio-culturele organisaties: jongerenorganisaties, jeugdverenigingen, vormingsorganisaties voor jongeren.
- Volwassenen, met bijzondere aandacht voor maatschappelijk kwetsbare volwassenen. De doelgroep van volwassenen kan bereikt worden via het volwassenenonderwijs en de basiseducatie.

Onze educatieve activiteiten zijn doelgroepgestuurd opgezet. De optiek van de doelgroep wordt als uitgangspunt genomen voor een programma of activiteit of de ontwikkeling van educatief materiaal.

6 Strategische en operationele doelstellingen

Strategische doelstelling 1. We versterken de vaardigheden van jongeren om te kunnen participeren aan democratische processen in een diverse samenleving, we stimuleren hun belangstelling voor de democratie en hun kennis van de politieke besluitvorming

OD 1. De burgerschapscompetenties van jongeren tussen 10 en 18 jaar nemen toe

Actie 1: We organiseren educatieve programma's voor scholen in het Vlaams Parlement.

Scholen die naar het Vlaams Parlement komen en er een aangepast programma krijgen, maken maximaal gebruik van de link tussen de inhoud (democratie en burgerzin) en de plaats waar de vertegenwoordigende democratie gestalte krijgt in Vlaanderen. Dit biedt vanzelfsprekend een meerwaarde.

- De educatieve programma's voor scholen in het Vlaams Parlement bereiken alle onderwijsniveau's en types. De dagprogramma's richten zich dus zowel tot basisonderwijs vanaf de derde graad als tot aso, bso, kso, tso, buso en dbso-leerlingen en tot het volwassenenonderwijs. Ze worden op maat van de doelgroep ingevuld, in overleg met de leraren. Elke reservatie gaat daarom gepaard met een telefonisch contact.
- Het aanbod aan educatieve programma's in het Vlaams Parlement wordt maximaal ingevuld. Op maandag en vrijdag wordt een programma aangeboden voor maximaal 4 klassen van één school per dag en op woensdag voor maximaal 2 klassen van één school. Op deze wijze kunnen tussen 2.800 en 3.000 leerlingen per schooljaar bereikt worden, wat binnen de huidige mogelijkheden qua infrastructuur en begeleiding het plafond is. De vraag naar deelname aan de programma's is echter veel groter.
- De educatieve programma's staan niet op zich. Willen ze bijdragen tot de burgerschapscompetenties van de leerlingen, dan worden ze best ingebed in een schooltraject. Leraren worden daarom gestimuleerd om op school te werken aan de burgerschapseducatie voor en na een bezoek aan het Vlaams Parlement. Elke leerkracht die een bezoek of deelname aan een dagprogramma in het Vlaams Parlement aanvraagt, krijgt een uitgebreide brochure om het bezoek voor te bereiden en dit bezoek in een voortraject en natraject te plaatsen. De brochure bevat achtergrondinformatie, didactische methodieken en lestips. De brochure wordt aangevuld met lestips en oefeningen op de website van De Kracht van je Stem. Alle leerkrachten die een bezoek vastleggen krijgen informatie over het educatieve aanbod. Bezoeken van scholen aan het Vlaams Parlement worden mee door de educatieve dienst geconcipeerd.

Hoe meten?

Evaluaties van dagprogramma's, door de verantwoordelijke leerkrachten.

Metten van de operationele doelstelling:

We plannen de komende vijf jaren geen nieuwe effectenmeting van de educatieve programma's, gezien de herhaalde positieve resultaten die in de afgelopen legislatuur werden aangetoond.

Actie 2: We onderzoeken hoe we meer scholen en leerlingen kunnen bereiken via digitale projecten en nieuwe vormen van leren.

We onderzoeken de haalbaarheid van een online tool om het oude 'centenschijfje' heruit te brengen. In essentie gaat het om een begrotingsspel, waarbij de deelnemers keuzes moeten maken en beschikbare middelen moeten verdelen over meerdere beleidsdomeinen. Daarbij moeten ze rekening houden met verschillende factoren uit de samenleving.

We maken gebruik van de verhoogde interesse bij leraren in verkiezingsperiodes om op school extra inspanningen te doen voor burgerschapseducatie. De aanloop naar verkiezingen (gemeenteraadsverkiezingen in 2018 en Vlaamse verkiezingen in 2019) is dan ook een geschikte periode om een digitaal project te ontwikkelen dat open staat voor alle scholen in Vlaanderen.

We onderzoeken de komende jaren welke goede praktijken er bestaan, onder meer in de vorm van "mock elections", welke mogelijke partners er in het werkveld zijn en welke mogelijkheden De Kracht van je Stem heeft om een breed digitaal verkiezingsproject voor jongeren op te zetten.

OD 2. Kinderen en jongeren ontwikkelen participatie- en burgerschapscompetenties op school en via de school

De participatiekansen die leerlingen krijgen, een aantal aspecten van het schoolklimaat en de houdingen van leerkrachten oefenen een betekenisvolle invloed uit op de waardevorming van leerlingen.³⁹ Willen jongeren vertrouwen hebben in hun competenties om hun eigen leefwereld vorm te geven, dan zijn succeservaringen tijdens hun schooltijd een hefboom. Zoals reeds in de omgevingsanalyse aangehaald, kan de school wel degelijk een rol spelen als 'oefenterrein' voor democratisch handelen en zijn scholen op zich een leefgemeenschap waar kinderen en jongeren door participatie vandaag kunnen leren hoe ze hun persoonlijke belangen, wensen en zorgen kunnen bundelen tot collectieve standpunten en hoe ze kritisch en opbouwend kunnen bijdragen en deelnemen aan het schoolleven. Op die wijze dragen scholen er wezenlijk toe bij jongeren te vormen tot kritische en democratische burgers."⁴⁰

Hoe?

- Het uitgangspunt en startpunt van het educatieve materiaal De Kracht van je Stem blijft de mensenrechten en kinderrechten;
- Participatie zit verweven en geïntegreerd in de methodieken en didactiek van De Kracht van je Stem;
- De Participatiemap 'Oprechte deelneming' wordt geactualiseerd en verder uitgedragen en verspreid in het aanbod De Kracht van je Stem.

Hoe meten?

- We toetsen stelselmatig het educatieve materiaal op de participatiemogelijkheden van kinderen en jongeren

OD 3. Jongeren kunnen zich een mening vormen en daarover in dialoog gaan met elkaar en met volksvertegenwoordigers

Democratie en burgerschap ontstaan als meningen gevormd worden door debat en discussie, in een respectvolle wisselwerking van woord en wederwoord. Programma's waar jongeren gestimuleerd worden om zich een mening te vormen en op een respectvolle manier te uiten, te luisteren naar de argumenten van anderen en te zoeken naar

³⁹ Elchardus, M., Kavadias, D., Siongers, J., *Kunnen scholen opvoeden? Over de invloed van de scholen op de waarden van de jongeren*, in: Tijdschrift voor onderwijsrecht en onderwijsbeleid, 98-99, 5-6, p.305-316.

⁴⁰ Ontwerp van decreet betreffende participatie op school en de Vlaams Onderwijsraad, Vlaams Parlement, Stuk 1955 (2003-2004), Memorie van Toelichting.

compromissen in besluitvorming, dragen bij tot burgerschapscompetenties. Het aanbieden van mogelijkheden voor jongeren om op een respectvolle manier met elkaar en met volksvertegenwoordigers in dialoog te gaan, draagt bij tot het ontwikkelen van democratische vaardigheden en waardevorming.

Hoe?

- In dialoogklassen met jongeren uit verschillende scholen oefenen jongeren vaardigheden zoals zich een mening kunnen vormen, kunnen samenwerken, kunnen zoeken naar een compromis, de bereidheid tot luisteren en tot overleg, respecteren van andere meningen en van verschillen, het toetsen van de eigen mening aan andere standpunten.
- Programma's met volksvertegenwoordigers en jongeren brengen jongeren in contact met politici van verschillende partijen. Persoonlijk contact en de mogelijkheid voor de jongeren om zelf de inhoud te bepalen en de regie te voeren, zijn essentieel.

Hoe meten?

- Evaluatie van de programma's door de jongeren

Strategische doelstelling 2. Leraren en scholen werken in de klas en op school aan democratische vorming en burgerschapscompetenties in een diverse samenleving

Uit de evaluatie van de eerste generatie vakoverschrijdende eindtermen ⁴¹ blijkt dat meer dan de helft van de leraren vinden dat ze onvoldoende opgeleid werden om rond de vakoverschrijdende eindtermen te werken en dat er te weinig aandacht voor maatschappelijke thema's was in hun opleiding. Voldoende specifiek gerichte bijscholing kan dit opvangen. De beschikbaarheid van didactisch materiaal en de uitwisseling van goede praktijken vinden de leraren bevorderend voor het werken aan de vakoverschrijdende eindtermen. Een van de pijnpunten bij het werken aan de vakoverschrijdende eindtermen, geven leraren aan als 'het zijn altijd dezelfde'. Het is van belang dat scholen en directies hun leerkrachten ondersteunen en praktische belemmeringen wegwerken voor het vakoverschrijdend werken.

Het is dan ook van strategisch belang voor De Kracht van je Stem om de intermediaire actoren daarin te ondersteunen.

OD 1. Leraren beschikken over een goed en toegankelijk educatief aanbod om leerprocessen over democratie en burgerzin te laten plaatsvinden

Actie: We ontwikkelen het educatieve aanbod De Kracht van je Stem en stellen dit ter beschikking van leraren en scholen om leerprocessen over democratie en burgerzin te laten plaatsvinden

Met de educatieve pakketten De Kracht van je Stem ondersteunen we leraren en stimuleren we hen om vakoverschrijdend te werken aan democratisch burgerschap.

Het educatieve materiaal De Kracht van je Stem:

- biedt up-to-date, diepgaand en vernieuwend lesmateriaal over democratie, voor leraren van de derde graad van het basisonderwijs tot en met de volwassenenvorming.
- sluit aan bij de leefwereld van de doelgroepen;
- wordt zeer toegankelijk aangeboden, downloadbaar via de website De Kracht van je Stem en in print op bestelling;
- integreert digitale leerinstrumenten en webapplicaties, rekening houdend met de mogelijkheden van de verschillende doelgroepen en in het bijzonder de kwetsbare doelgroepen;

⁴¹ Elchardus, M., Op de Beeck, S., Duquet, F., Roggemans, L., *Vakoverschrijdende eindtermen in het secundair onderwijs: een onderzoek naar de maatschappelijke en onderwijskundige relevantie van vakoverschrijdende eindtermen en de haalbaarheid ervan*, Onderwijskundig beleids- en praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek (OBPWO) 06.01, TOR2009/1

- geeft leraren duidelijke suggesties voor het vakoverschrijdend werken;
- speelt in op de actualiteit en de behoeften van leraren;
- wordt ontwikkeld in co-creatie met scholen en leraren;
- komt tegemoet aan de verhoogde belangstelling van leraren tijdens verkiezingsperiodes.

Hoe meten?

De kwantiteit van het educatieve materiaal wordt gemeten via registratie van aantallen bestellingen, downloads en views.

De tevredenheid van leraren over het aangeboden materiaal en het gebruik van het aangeboden lesmateriaal wordt bevraagd bij afgebakend lesmateriaal, bijvoorbeeld naar aanleiding van de verkiezingen.

OD 2. Leraren zijn gevormd en hebben de kennis en deskundigheid om leerprocessen over democratie en burgerzin te laten plaatsvinden

Actie: We organiseren en geven vormingen en nascholing aan leraren

De educatieve dienst biedt vormingen aan voor leraren, in samenwerking met de onderwijskoepels, schooldirecties en externe organisaties die werken rond burgerschapseducatie. De vormingen worden vraaggestuurd georganiseerd om maximaal in te spelen op de behoeften van het onderwijs. De vormingen worden in het Vlaams Parlement georganiseerd, in de vorm van workshops, masterclasses of trainingen. Op vraag geven de medewerkers van de educatieve dienst ook vormingen, presentaties of workshops buitenshuis, in het kader van vormingsdagen georganiseerd door andere organisaties.

Hoe meten?

Vormingen worden steeds geëvalueerd door de deelnemers.

OD 3. Studenten in de lerarenopleiding maken tijdens hun opleiding kennis met methodieken en didactiek voor democratisch burgerschap

Actie: We ondersteunen de lerarenopleidingen door het aanbieden van vormingen en stages aan studenten in de lerarenopleiding en aan lectoren van de lerarenopleiding

Sinds enkele jaren geven we vormingen aan studenten in de lerarenopleiding en bieden we stages aan. Onze ervaring leert dat studenten in de lerarenopleiding –de leraren van morgen- over het algemeen een beperkte kennis hebben van de politieke besluitvorming en instellingen, de rechtsstaat en de democratische processen.

- We bieden de lerarenopleidingen een vormingsprogramma van een volledige dag aan, dat op maat van de groep aangepast wordt, steeds in overleg met de lector.
- We begeleiden stagiairs van de lerarenopleiding voor een kortlopende of langere stage.

OD 4. Leraren kunnen op een zeer toegankelijke en effectieve manier informatie en ondersteuning krijgen over democratisch burgerschap

Actie: We zijn een infoloket en steunpunt voor leraren

We profileren ons als hét loket en steunpunt voor leraren en lesgevers over democratie en democratisch burgerschap en bieden een zeer toegankelijke en persoonlijke dienstverlening. We maken daarvoor maximaal gebruik van enerzijds een dienst te zijn van het Vlaams Parlement en anderzijds de naamsbekendheid van De Kracht van je Stem voor het educatieve aanbod.

De inspanning die van leerkrachten verwacht wordt voor het opvoeden tot democratisch burgerschap is niet gering. Werken rond deze thema's vraagt een voortdurende beschikbaarheid van up-to-date materiaal, het toepassen van geëigende methodieken, een grote betrokkenheid van leerkrachten in teamwerk en projectwerk. Het ondersteunen van

de onderwijsactoren is strategisch voor de verantwoordelijkheid die het Vlaams Parlement wil opnemen m.b.t. democratisch burgerschap. De educatieve dienst van het Vlaams Parlement moet daarin zo veel mogelijk op maat werken en een vlot toegankelijk aanbod ontwikkelen.

Hoe?

- Het infoloket biedt een toegankelijke en vlotte dienstverlening
- Het beantwoordt vragen van leraren zowel telefonisch, als per mail en via de website
- Het educatieve aanbod is vlot beschikbaar in verschillende vormen: downloadbaar, in printvorm, uitleenbaar, op eenvoudig verzoek verkrijgbaar
- Bekendmaking van de educatieve dienstverlening gebeurt via aangepaste kanalen voor leraren en lesgevers (Klasse, KlasCement, verenigingen van leerkrachten, onderwijskoepels, andere koepelorganisaties enz)
- We vormen een doorgeefluik voor andere burgerschapsinitiatieven en informeren over diverse mogelijkheden voor burgerschapseducatie

Hoe meten?

- Registratie van contacten
- Registratie van reacties en vragen
- Registratie van bestellingen
- Registratie van downloads

Strategische doelstelling 3. We vormen samen met andere organisaties een netwerk voor democratisch burgerschap en participatie

Democratisch burgerschap is geen vastomlijnde vaardigheid en het ontwikkelen ervan gebeurt in vele levensdomeinen. Participatie en verantwoordelijkheid opnemen in de eigen leefwereld en in het verenigingsleven speelt een positieve rol in het vertrouwen van mensen en in hun democratische opvattingen en vaardigheden. Bijdragen tot de ontwikkeling van democratisch burgerschap is m.a.w. een zaak van velen. De educatieve dienst werkt niet op een eiland en zal door samenwerking met externe organisaties bijdragen tot een geïntegreerde benadering en een dynamiek in het debat over educatie tot democratisch burgerschap.

OD 1. We spelen een actieve rol in het opzetten van samenwerking en ondersteunen van aanbieders van burgerschapseducatie uit het middenveld en de overheid

Hoe?

- We organiseren regelmatig overleg en wisselen goede praktijken uit met organisaties voor burgerschapseducatie en jongerenparticipatie
- We nemen actief deel aan initiatieven van externe organisaties voor burgerschap en jongerenparticipatie
- We dragen bij aan de expertiseontwikkeling mbt democratisch burgerschap en stellen onze expertise en ervaring ter beschikking

Hoe meten?

- Rapporteren van externe contacten
- Rapporteren van samenwerkingsverbanden

7 Kritieke succesfactoren

De kritieke succesfactoren geven aan welke terreinen cruciaal zijn voor het bereiken van onze strategische doelstellingen en welke voorwaarden vervuld moeten worden om in het werkingsveld succesvol te zijn.

KSF 1. De relevantie voor het onderwijs en de voortdurende toetsing door het onderwijsveld

Het onderwijs is een cruciale actor in het opvoeden tot democratisch burgerschap en de prioritaire doelgroep voor de educatieve dienst. De band met het onderwijs en het tegemoetkomen aan de behoeften van het onderwijs is een kritieke voorwaarde voor de educatieve dienst.

Om deze band te waarborgen heeft De Kracht van je Stem een stuurgroep, samengesteld uit vertegenwoordigers van de onderwijskoepels, het volwassenenonderwijs, de onderwijsinspectie, directies, de academische wereld en ambtenaren van het Vlaams Parlement. De rol van de stuurgroep is essentieel voor de inhoudelijke aansluiting bij de opdracht van het onderwijs m.b.t. democratisch burgerschap. De stuurgroep signaleert mogelijkheden en behoeften vanuit het onderwijs, bepaalt de mate van relevantie van voorstellen en initiatieven voor het onderwijs, ze toetst de werking van de educatieve dienst aan de noden van het onderwijs.

Waarom kritiek?

De educatieve dienst heeft nood aan een breed draagvlak in het onderwijsveld. De medewerking van de onderwijskoepels, met respect voor ieders rol, en van de diensten van het departement onderwijs is een voorwaarde om de ondersteuningsfunctie van de educatieve dienst ten volle te kunnen uitoefenen en te kunnen sensibiliseren voor opvoeden tot democratisch burgerschap.

KSF 2. De beschikbaarheid van expertise

De educatieve dienst moet intern beschikken over een ruime expertise m.b.t. leerprocessen over democratisch burgerschap. De educatieve dienst doet tevens een beroep op de politieke expertise van de volksvertegenwoordigers, en werkt in het bijzonder samen met de commissie onderwijs. De educatieve dienst werkt nauw samen met het Kinderrechtencommissariaat en het Vredesinstituut rond educatieve thema's. De interne deskundigheid wordt verbreed door beroep te doen op externe expertise, uitwisseling van goede praktijken en samenwerkingsverbanden.

Waarom kritiek?

De educatieve dienst van het Vlaams Parlement moet zich voor zijn doelgroepen profileren als de dienst bij uitstek waar ze terecht kunnen voor kwalitatief hoogstaand materiaal, methodieken, adviezen en uitwisselingsplatform over opvoeden tot democratisch burgerschap. De educatieve dienst moet expertise samenbrengen en laten groeien.

KSF 3. Klantgerichtheid

Klantgerichtheid houdt in dat de educatieve dienst een performante telefonische en elektronische dienstverlening heeft, vlot bereikbaar is en een snelle service biedt. Klantgerichtheid betekent ook dat het aanbod van De Kracht van je Stem concreet, onmiddellijk bruikbaar, zoveel mogelijk op maat van de gebruikers en kwalitatief hoogstaand is.

Waarom kritiek?

Klantgerichtheid moet de drempel voor leerkrachten en vormingswerkers wegwerken. Klantgerichtheid moet de educatieve dienst profileren als hét aanspreekpunt voor informatie en ondersteuning waar leerkrachten onmiddellijk mee aan de slag kunnen. Persoonlijke contacten en een vlotte telefonische dienstverlening zijn daarin uiterst motiverend en productief.

KSF 4. Een interactieve website

Het maximaal benutten van de mogelijkheden van de website van De Kracht van je Stem en het integreren van mediagebruik door leerkrachten en lesgevers (bv. smartboard toepassingen) en jongeren (vb. YouTube) is noodzakelijk.

Waarom kritiek?

Elke didactische vernieuwing van het aanbod De Kracht van je Stem moet vertrekken vanuit het oogpunt van de doelgroep. De aansluiting bij de eigen leefwereld is cruciaal. Voor jongeren betekent dit oa. een gewijzigd gebruik van media en zelf als medium handelen. De Kracht van je Stem moet deze evolutie in nieuwe didactische toepassingen kunnen vertalen, waarbij de aansluiting bij de leefwereld van kansengroepen moet bewaakt worden.

KSF 5. Voldoende en geschikte bezoekersinfrastructuur

De factor infrastructuur is kritiek voor het activiteitenaanbod in het Vlaams Parlement. We kunnen momenteel niet voldoen aan de vraag van scholen. Educatieve programma's zijn beperkt tot maandag en vrijdag en occasioneel woensdag omwille van de beschikbaarheid van commissiezalen. Er kunnen maximum 3.000 leerlingen per jaar deelnemen. Het gevolg hiervan is dat het hele schooljaar op enkele weken tijd volgeboekt is. Het potentieel aantal deelnemers aan de dagprogramma's bedraagt naar schatting het dubbele. Uitbreiding is niet mogelijk zonder aangepaste infrastructuur waar de simulatiespelen kunnen plaatsvinden. Voor andere vormingsactiviteiten met kleine en grotere groepen tot 50 personen (vormingsdagen voor studenten lerarenopleiding, train de trainerdagen enzovoort) ontbreekt de mogelijkheid om gebruik te maken van een aangepast lokaal, waar met pc en audio-visueel materiaal kan gewerkt worden.

Waarom kritiek?

Elke uitbreiding van programma's in het Vlaams Parlement is afhankelijk van aangepaste, beschikbare ruimte. Het huidige aanbod stuit hierdoor op zijn grenzen.

8 Bijlagen

Decreet tot bekrachtiging van het besluit van de Vlaamse Regering van 13 februari 2009 betreffende de eindtermen en ontwikkelingsdoelen in het basis- en secundair onderwijs. Uittreksel uit de bijlage bij de memorie van toelichting.

2.2.3 Politiek-juridische, socio-economische en socioculturele samenleving

De eindtermen die bedoeld zijn om te leren samenleven en actief te participeren aan de samenleving - in al haar aspecten - kregen hun specifieke plaats in het ordeningskader, analoog met de werkwijze voor de eindtermen in contexten 1, 2 en 3.

Een samenleving is voortdurend in beweging en samenleven is een dynamisch gegeven. De toenemende tendensen van fragmentering en individualisering enerzijds, van standaardisering en globalisering anderzijds, brengen in combinatie met de grote migratie- en informatiestromen grondige veranderingen teweeg en hebben een belangrijke impact op de sociale interactie, cultuur en klimaat in een samenleving.

Ook het samenleven en -leren in scholen verandert voortdurend en ingrijpend. De school als oefenplaats voor democratisch en participerend burgerschap wordt geconfronteerd met vragen en uitdagingen die zich opdringen in het kielzog van een groeiende multiculturaliteit en veranderende sociale interactie, van pluralisme en wereldwijde solidariteit. Andere uitdagingen zijn de opmerkelijke cultuurverschillen tussen mensen en groepen, vergrijzing, arbeidsmarkt en welzijn, subculturen en de roep naar sociale samenhang, interculturaliteit en het constructief omgaan met een diversiteit aan opvattingen en levensbeschouwingen.

Onder meer wordt deze oproep tot interculturele dialoog en wederzijds begrip geformuleerd in '*Een heilzame uitdaging*' (Europese Commissiegroep van intellectuelen voor de interculturele dialoog, 2008).

Het is echter niet mogelijk naar een nieuw denken en handelen te zoeken zonder een initiatie in bestaande denkkaders en handelingspatronen.

Wat het **politiek-juridisch aspect van een democratische samenleving** betreft, wordt bijzondere aandacht besteed aan vier onderling samenhangende thema's, met name actief burgerschap, mensenrechten, democratie en de Europese/internationale dimensie.

- Een dynamische samenleving kan slechts bestaan dankzij *actief burgerschap*. De meest concrete vorm van actieve betrokkenheid in de samenleving uit zich niet alleen door afspraken en regels te respecteren die een goed samenleven mogelijk maken, maar ook door deel te nemen aan de activiteiten en initiatieven om die samenleving vorm te geven en de koers van het beleid mee te bepalen. Dit veronderstelt een basiskennis van wat rechten en plichten zijn, van bestaande inspraakprocedures die een democratisch gegeven zijn en van het belang en nut van een actieve opstelling. Ook in een democratische school, die de oefenplaats bij uitstek is om jongeren gevoelig te maken voor de betekenis van burgerschap, wordt actieve participatie expliciet georganiseerd. Bovendien mag niet uit het oog verloren worden dat de jonge burgers op school inspraak en participatiekansen mogen opeisen als hun recht.
- *De rechten van de mens en de fundamentele vrijheden* zoals deze in de grondwet en in diverse internationale verdragen zijn vastgelegd, zijn cruciale pijlers voor de democratische organisatie van de samenleving. Mensenrechteneducatie in het onderwijs staat bovendien als imperatief geformuleerd in o.m. het Internationaal Verdrag van de Verenigde Naties inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (1966) en in resoluties en aanbevelingen van de Raad van Europa. Ook in het Belgisch recht worden mensenrechten belangrijk geacht. We verwijzen daarvoor naar artikel 24, par. 3 van de

grondwet: 'Ieder heeft recht op onderwijs, met eerbiediging van de fundamentele rechten en vrijheden'. Dezelfde strekking vinden we terug in het Verdrag van de Verenigde Naties inzake de Rechten van het Kind (1989). Daarin worden o.m. het recht op onderwijs, het recht door onderwijs en het recht *in* onderwijs geformuleerd.

- Een minimaal inzicht in de *kenmerken en de werking van een democratie* is een fundamentele voorwaarde voor actief burgerschap. Daarbij komen zeker de rechtsstaat, de scheiding der machten, de (Belgische) staatsstructuur en de politieke besluitvorming aan bod. Naast een minimale feitenkennis is hierbij ook basisinzicht nodig in de procedures en mechanismen van een democratie. Ook andere dan de formele instellingen, zoals o.a. de media, spelen een belangrijke rol in een democratie. Civiele activiteiten als overleg, belangenbehartiging en het kanaliseren van macht in regels en procedures komen aan bod in dit thema. Elke burger heeft het recht om de realisaties van een democratisch regime kritisch te evalueren, te waarderen of te betwisten. Een denk- en referentiekader, ruimer dan dat van de eigen samenleving laat toe om kenmerken van het eigen democratisch bestel te vergelijken met die van andere democratieën en andere regeringsvormen.
- Het thema van de *Europese/internationale dimensie* ten slotte, komt tot uiting in het gegeven dat elke samenleving met tal van zichtbare en onzichtbare banden niet alleen verbonden is met Europa, maar ook met een wereldgemeenschap. Het is de opdracht van de school om samen met jongeren aandacht te besteden aan de *mondiale dimensie* van de huidige samenleving. In artikel 29 van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind van 1989 vinden we daarover: "... de voorbereiding van het kind op een verantwoord leven in een vrije samenleving, in de geest van begrip, vrede, verdraagzaamheid, gelijkheid van geslachten en vriendschap tussen alle volken, etnische, nationale en godsdienstige groepen en personen behorend tot de oorspronkelijke bevolking". Deze internationale dimensie heeft voor lidstaten van de Europese Unie ook een specifieke *Europese* betekenis. Zoals de Aanbeveling van het Europees Parlement en de Raad van 18 december 2006 inzake sleutelcompetenties voor een leven lang leren vraagt, besteden de vakoverschrijdende eindtermen aandacht aan de Europese Unie en Europa. De Europese Unie heeft immers een grote impact op het dagelijks leven van haar burgers. Actief burgerschap is daarom niet alleen belangrijk op het lokale, regionale en nationale niveau maar kent ook een Europese en mondiale dimensie.

De eindtermen in de context **socio-economische samenleving** handelen over de maatschappelijke aspecten van de economie. Ze zijn uiteraard niet bedoeld om de economie als wetenschap te bestuderen. Zoals bij de politiek-juridische en sociaal-culturele dimensies van het maatschappelijk leven, zijn er ook een aantal essentiële socio-economische verschijnselen en mechanismen waarmee jongeren vertrouwd moeten zijn met het oog op maatschappelijke participatie en zelfontplooiing. Het gaat hierbij om thema's als:

- de *rol van de overheid*, van ondernemingen, van werkgevers- en werknemersorganisaties;
- *welzijn en welvaart*;
- *arbeid*, economische activiteiten, goederen en diensten;
- *kennis van armoede*: kenmerken, oorzaken en gevolgen (bv. leven in armoede kan ervaren worden als een belemmering om volwaardig deel te nemen aan de samenleving);
- aspecten van *consumenteneducatie* met onder meer aandacht voor de rechten en plichten van de consument;
- budgetbeheer in het kader van consumentengedrag, *zelfredzaamheid* en weerbaarheid.

Deze eindtermen zijn gericht op het dynamisch karakter van de socio-economische samenleving dat veroorzaakt wordt door een permanente wisselwerking tussen economische en sociale mechanismen. De internationale context die tot uiting komt in de globaliserende economie, heeft een duidelijke impact op deze wisselwerking. De eindtermen

stellen hieromtrent een minimaal inzicht voorop en besteden aandacht aan opinievorming en persoonlijk engagement. Tenslotte heeft deze context aandacht voor zelfredzaamheid van jongeren.

Het **sociocultureel samenleven** kan worden beschreven in thema's die uitdrukkelijk verwijzen naar hetgeen maatschappelijk en onderwijskundig belangrijk wordt geacht voor deze specifieke context. Voor elk van de vier onderstaande thema's werden eindtermen geformuleerd.

- *Samenlevingscultuur als een dynamisch gegeven* en als resultaat van een sociale interactie tussen mensen en groepen en beleid.
- *Samenleving als realiteit van diverse subgroepen* en van onderlinge verschillen tussen mensen.
- *Herinneringseducatie* als middel om vanuit een leerzaam omzien naar het eigen verleden en dat van samenlevingen elders in Europa of de wereld, te leren hoe het met de samenleving verder moet.
- *Betekenis van conflicten*, zowel mondiaal als cultuurgebonden
- *Kunstgerelateerde cultuurexploratie* als onderdeel van sociale identiteitsontwikkeling, sociale interactie en maatschappelijke participatie. Door bewust om te gaan met kunst, media en erfgoed vat krijgen op zowel individuele als sociale leerprocessen.

Een samenleving staat of valt echter met het 'zijn' van haar burgers. De vakoverschrijdende eindtermen in deze drie contexten werden zorgvuldig geselecteerd, zodat ze gestalte kunnen geven aan de thema's die essentieel worden geacht voor een gedegen hedendaagse en toekomstgerichte basisvorming.

Literatuur

Bradt, L., Pleysier, S., Put, J., Siongers, J., Spruyt, B. *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de Jop-monitor III en de Jop-schoolmonitor 2013*, Acco

Claes, E., Hooghe, M., Reeskens, T., (2009) *Truancy as a Contextual and School-related Problem. A Comparative Multilevel analysis of Country and School Characteristics on Civic Knowledge among 14 year olds*. Educational Studies, 35(2) pp. 123-142.

Claes, E., *Schools and Citizenship Education. A Comparative Investigation of Socialization Effects of Citizenship Education on Adolescent.*, 2010.

Elchardus, M., Kavadias, D., Siongers, J., *Kunnen scholen opvoeden ? Over de invloed van de scholen op de waarden van de jongeren*, in: Tijdschrift voor onderwijsrecht en onderwijsbeleid, 98-99, 5-6, p.305-316.

Elchardus, M., Smits, W., *Anatomie en oorzaken van het wantrouwen*, Brussel, VUBpress, 2002.

Elchardus, M., Op de Beeck, S., Duquet, F., Roggemans, L., *Vakoverschrijdende eindtermen in het secundair onderwijs: een onderzoek naar de maatschappelijke en onderwijskundige relevantie van vakoverschrijdende eindtermen en de haalbaarheid ervan*, Onderwijskundig beleids- en praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek (OBPWO) 06.01, TOR2009/1

Hooghe, M., Quintelier, E., Reeskens, T., *How Political is the Personal? Gender Differences in the Level and the Structure of Political Knowledge*. Journal of Women, Politics and Policy, (2006) 28(2).

Kavadias, D., Siongers, J., Stevens, F., *Jongeren en politiek*, In: Samenleving en politiek, 6 (1999), 6 pp.19-33.

Kavadias, D., Dehertogh, B., *Scholen en Burgerschapseducatie. De totstandkoming van de vraag tot ondersteuning binnen scholen*, published by Koning Boudewijnstichting

Spruyt, B., Van Droogenbroeck, F., *Jongeren over politiek: een situatieschets en vergelijking met bevindingen uit eerder JOP-monitors* in Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 3 en de JOP-schoolmonitor 2013, pp.160 - 183, eds. Bradt, L., Pleysier, S., Put, J., Siongers, J. & Spruyt, B., Acco

De Winter, M., Schillemans T., Janssens, R., (redactie), *Opvoeding in Democratie*, 2006, uitgeverij SWP Amsterdam, 95p.

Huyse, L., *De democratie voorbij*, 2014

De Groof, S., Franck, E., Elchardus, M., Kavadias, D., Onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel & onderzoeksgroep SeP "School & Politiek", Departement Sociologie, Universiteit Antwerpen: *Burgerschap bij 14-jarigen. Vlaanderen in internationaal perspectief. Vlaams eindrapport van de International Civic and Citizenship Education Study*